

МОРАЛЬНО-РЕЛІГІЙНІ ОСНОВИ БУДДИЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ

У статті висвітлено питання, пов'язані з характеристикою світової релігії – буддизму, його морально-релігійні основи, основні концепції існування бога, добра і зла. Охарактеризовано вплив вчення Будди на формування релігійної та правової свідомості.

Ключові слова: релігія, буддизм, добро, зло, свідомість, вчення, злочин.

З моменту свого виникнення і до сьогодні буддизм є різноманітним явищем. Протягом двох з половиною тисячоліть учені розрізняли в ньому різні протилежні концепції: а) гностичні і агностичні; б) атеїзм і деїзм, політеїзм; в) песимізм і оптимізм; г) демонологію, ідолопоклонство, фетишизм і високоморальні приписи, матеріалістичну філософію; д) поряд з безсумнівною своєрідністю в ньому виявляються ознаки майже всіх віровчень [2, с. 175]. У цьому сенсі буддизм виглядає як найбільш універсальне філософське, етичне, релігійне й навіть правове вчення.

Істини, запропоновані Буддою, швидше за все, суперечать мирським уявленням, тому недостатньо просто знання про нього і його вчення. Треба починати з протиставлень буддійських істин усім іншим підходам, а під час одержання нових знань брати на себе й певні зобов'язання [5, с. 59]. Без урахування цих початкових умов усі подальші уявлення та міркування про буддизм виявляться помилковими.

Будучи вищим богом у віровченні буддизму, Будда аналогічний до “логос” і “месія” в християнстві. Його походження в санскритизованій формі як продукту еволюції свідчить про відсутність якостей творця або управителя світу [3, с. 8–9].

Ознайомлення з віровченням буддизму підводить, насамперед, до вимоги, вираженої тричленною формулою (трикратною), про необхідність визнання: 1) Будди, 2) дхарми (істинності віровчення), 3) еангхі (буддійської громади або церкви). Будду слід сприймати як найдосконалішу істоту, в якій сконцентровано все найкраще, що є прикладом для наслідування людей і навіть богів, очолюваних ним і навчених ним. Дхарма виходить з Будди, який проголосив віронастановчі істини відповідно до свого способу життя й думок, високо цінував розум, покликаний прийняти неминучі наслідки карми, але ще вище Будда цінував терпіння [5, с. 232–233].

Будучи філософським та етичним, вчення буддизму мало на меті полегшити страждання людей і допомогти зовсім від них позбутися, проте, воно має явно релігійну основу.

Буддизм виник на території півострова Індостан у VI ст. до н. е. у період життя Сіддхартхі Гаутами (567–487 рр. до н. е.). Третій цар з династії Маур'їв, Ашока, який об'єднав під своєю владою майже всю територію півострова в II ст. до н. е., став після кровопролитної війни прихильником абсолютно мирного способу життя, доброзичливого ставлення до всього живого й обрав буддизм державною релігією [4, с. 205–206].

Крім загальних положень про злочин, джерела буддизму містять конкретні заборони кримінально-правового характеру, а іноді й певні покарання за суспільно небезпечну поведінку. Окремі напрями цих приписів вбачаються вже з основних правил поведінки, сформульованих у десяти заповідях буддизму: 1) не руйнувати нічиє життя; 2) не віднімати чужої власності; 3) не брехати; 4) не пити п'яних напоїв; 5) утримуватися від незаконних статевих зносин; 6) не їсти невчасно; 7) не прикрашати себе вінком і не вмашувати пахощами; 8) спати на жорсткому ліжку; 9) уникати танців, музики та видовищ; 10) не мати ні золота, ні срібла. Перша половина заповідей знаходить відображення в державно-правових заборонах багатьох країн, у тому числі в кримінальному законодавстві.

Велика увага приділяється в буддизмі суб'єктивній стороні суспільно небезпечного діяння. Так, Джаммапада вимагає контролювати розум, оскільки неправильно спрямована свідомість може завдати шкоди як навколишнім, так і самому його носію. Доктринальним є положення буддизму про необхідність усунення трьох фундаментальних мотиваторів аморальної поведінки: жадібності, насильства, невігластва [1, с. 194]. Моральна поведінка передбачає виключення ситуацій, в яких руйнуються ідеали через бажання помсти чи заподіяння страждань іншій людині [5, с. 185].

Самоконтроль забезпечує добродійність і праведний спосіб життя (Пратимокша) шляхом взяття на себе п'яти обмежень: 1) утримання від гріха щодо живої істоти, 2) обіцянка утриматися від аморальної дії; 3) утримання від подібної дії в конкретному місці; 4) утримання

від вчинення гріха в певний час; 5) стриманість щодо певних обставин.

Серед етичних принципів (дхарм), що являють собою основу буддійської практики, виділяються п'ять основних, які є по суті кримінально-правовими заборонами, оскільки наказують вони утримуватися від таких видів суспільно небезпечної поведінки: 1) дій, що завдають шкоди іншим; 2) брати не призначене тому, хто бере; 3) сексуальних домагань; 4) лжесвідчення; 5) одурманення мозку за будь-яких умов.

На Конференції світових релігій в Аесизі була прийнята Буддійська декларація природи, де, зокрема, йшлося про те, що право на життя є незаперечним, враховуючи безперервний ланцюг народжень і перероджень, які відчують істоти. "Забрати життя" означає знищити щось живе і здійснити щось негоже. Тому слід уникати й аборту, хоча наказано враховувати обставини, що пом'якшують провину жінок.

Щодо війни Дхаммапада проголошує, що найкращим бійцем буде той, хто переможе самого себе, маючи на увазі утримання себе від насильницьких дій. Водночас "Трактат про дисципліну" не вважає вбивством самогубство, оскільки про поняття провини або заслуги можна говорити, коли вони, відповідно, є результатом поганого чи гарного вчинку щодо інших, а не себе. Однак доведення до самогубства призводить до суворого покарання, починаючи з виключення із сангхи (громади, церкви) [5, с. 194–207].

Пратимокша називає живі істоти об'єктом ряду всіляких злочинів, у тому числі шести неблагих шляхів діяльності: вбивства, крадіжки, брехні, лихослів'я, грубості, пліток. Так, вбивство може бути вчинено на ґрунті жадібності, з ненависті або з ідеологічних причин. До ідеологічних причин вбивства Пратимокша зараховує релігійні омани (наприклад, жертвопринесення), невігластво, ілюзії щодо користі вбивства деяких живих істот.

Доведення до гріха вбивства виникає і в організаторів, підбурювачів, пособників як чорна карма. Вільний від зіткнення із цим гріхом не буде вбивати живі істоти навіть заради збереження свого життя.

У різних своїх напрямках буддизм, що охопив сотні мільйонів послідовників, став світовою релігією. З'явившись в Індії, він значною мірою втратив там свої позиції, поширившись за її межами по всьому світу [1, с. 260]. Його соціальне, в тому числі кримінологічне, значення беззаперечні.

Буддизм-ламаїзм є найбільш своєрідним з перелічених напрямів цієї світової релігії. Він набув поширення в Тибеті, Монголії, Середній Азії, Сибіру й низці інших країн до Півночі та Північно-Східної Індії. Таку назву йому дали європейці ("лама" перекладається по-різному: "вище за все" і "небесна мати") [3, с. 123].

Державно-релігійна форма правління в Тибеті є аналогом Ватикану й арабського халіфату, де народні маси вірять в істинність і святість сакрально-магічної сили людей, які утворюють організм церкви [4, с. 327–328].

Оскільки релігійні норми ототожнювали із законами держави, віронастановчі заборони припускали посмертні муки за їх порушення, лякаючи небесною карою за злочини [4, с. 320–321].

Місце нірвани в ламаїзмі посів рай, хоча формально не заперечується й нірвана. Якщо вірянин виконує всі вимоги ламаїстської моралі, то після поневірянь сансари на нього чекають заспокоєння та блаженне життя в раю, а після райських блаженств – нірвана (стан повної безтурботності).

Буддизм-ламаїзм допускає справедливу війну. Однак у сенсі участі в ній людей, а отже, й у відході від класичного буддизму ламаїзму дорікнути не можна, оскільки буддисти покликані очікувати месію, що знищує зло без допомоги людей. При захопленні Тибету китайцями ця держава не здійснила збройного опору, сучасні далай-лами висловлюють також негативне ставлення до будь-яких військових дій: "Війна і велика військова освіта – найбільші джерела насильства у світі. Яка б не була їх мета – оборонна або наступальна, ці величезні організації існують, щоб вбивати людей. Оскільки армії легальні, ми відчуваємо, що війна допустима; адже ніхто не відчуває, що війна злочинна або згода з її допустимістю – злочинне ставлення" [4, с. 335].

Таким чином, очевидним є негативне ставлення ламаїзму до будь-яких форм насильства, користолюбства, заподіяння шкоди оточенню, за що передбачено й у буддизмі в цілому суворе покарання.

У Середньовіччі виникло дуже багато різних віянь, напрямів, шкіл і сект буддизму з багатоваріантними тлумаченнями основних джерел віровчення, що віросповідні основи, як це було і в інших світових релігіях, втрачали чіткі обриси, в тому числі щодо приписів певної поведінки й способу життя вірянина. Розширюючи трактування Тіпітаку, більшість течій спотворювали суть і вимоги істинного буддизму, зокрема щодо кримінально-правових заборон. Тому епоха віровідступництва не заслуговує на увагу; якщо не стосується власне буддизму, вона свідчить про факти використання буддійських доктрин у політичних та інших мирських інтересах, причому вибірково, а не в сукупності, що суперечить як духу теології, так і духу будь-якого права.

Суть вчення Будди загалом сформульована в чотиривірші: "Відмова від гріха, досягнення чесноти, очищення власної душі – така релігія Будди" [4, с. 365].

У Європі буддисти займаються місіонерською діяльністю, насамперед, у середовищі ув'язнених, з метою спонукати їх до роздумів і альтруїстичної діяльності, звіль-

нити з полону помилок про допустимість порушень кримінального закону.

Залишаються актуальними в європейському небуддизмі положення про покарання за суспільно небезпечні діяння, які регламентують карму й нирвану як альтернативи наслідків різних видів правопорушної поведінки залежно від ступеня тяжкості вчиненого: карма загрожує перевтіленням у нижчий соціальний стан людини або в живу істоту (собаку, змію або ящірку), а нирвана віддаляється значною мірою як повне звільнення від сансаричних переживань земного життя [4, с. 273–274].

У процесі саморозвитку й прагнення до кращого перевтілення та до нирвани небуддизм проголошує рівні права кожної людини, незалежно від її статевої та расової належності, соціального стану чи рівня освіти.

Особливістю буддизму щодо інших світових релігій є значно більша кількість священних книг і найбільша кількість служителів культу (священників, ченців). У цій релігії більше, ніж у будь-якій іншій, ре-

ламентовані приписи філософського, етичного та правового характеру, детально описані шляхи прилучення до законослухняного способу життя. Оскільки багато положень буддизму є актуальними, а число його adeptів збільшується, його вплив на процеси, що відбуваються в сучасному світі, помітний і суттєвий, а численні позитивні сторони цієї світової релігії можуть бути використані для збільшення числа законослухняних громадян, адже дотримуються кримінально-правові заборони [5, с. 213].

Список використаної літератури

1. Введение в буддизм / под ред. В. И. Рудого. – Санкт-Петербург : Лань, 1999.
2. Великие религии Востока / под ред. Беттани и Дугласа. – Москва, 1899. – С. 175.
3. Кожевников В. А. Буддизм в сравнении с христианством / В. А. Кожевников. – 1916. – Т. 2.
4. Кривелев И. А. История религий : в 2 т. / И. А. Кривелев. – Москва, 1988. – Т. 2.
5. Эррикер К. Буддизм / К. Эррикер ; пер. с англ. Л. М. Бесковой. – Москва : ФАИР-ПРЕСС, 1999.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2014.

Леоненко Т. Е. Нравственно-религиозные основы буддизма и их влияние на формирование правосознания

В статье раскрываются вопросы, связанные с характеристикой мировой религии – буддизма, его нравственно-религиозные основы, основные концепции существования бога, добра и зла. Характеризуется влияние учения Будды на формирование религиозного и правового сознания.

Ключевые слова: религия, буддизм, добро, зло, сознание, учение, преступление.

Leonenko T. Moral and Religious Foundations of Buddhism and Their Influence on the Formation of Justice

The article describes the issues that are related to the characteristics of the world's religions-Buddhism, his moral and religious foundations, reveals the basic concept of the existence of God, good and evil, describing the influence of the teachings of Buddhism on the formation of religious and legal consciousness.

The essence of the Buddha's teachings in general formulated in quatrain: "Disclaimers sin, the achievement of virtue, cleansing his soul – this religion of Buddha".

Feature of Buddhism against other world religions is a much larger number of sacred books and the largest number of clergy (priests, monks). In this religion more than any other regulated requirements philosophical, ethical and legal nature, detailed introduction to the ways of law-abiding lifestyle. Since many of the Buddhism remain relevant, and the number of his followers increased, its influence on the processes taking place in the modern world, visible and significant, and the many positive aspects of this world religion can be used to increase the number of law-abiding citizens as respected criminal prohibition

Key words: religion, Buddhism, good and evil, consciousness, teaching the offense.